

VÉGH ATTILA
Dies illa

Lars von Trier: Melankólia

„A számtalan villódzó naprendszerbe szétporciózott Világmindenség egyik félreeső szegletében volt egyszer egy égitest, amelyen bizonyos okos állatok kitalálták a megismerést. Ez volt a legelbizakodottabb és leghazugabb pillanata a 'világtörténelemnek': de éppenséggel nem volt több egy pillanatnál. A természet néhány lélegzetvétele után megdermedt a bolygó, s az okos állatok egytől egyig elpusztultak.” (...) „Ezen intellektusnak ugyanis semmiféle olyan missziója nincs, amely az emberéleten túlmutatna. Teljességgel emberi, s egyedül nemzője és birtokosa tekint rá olyan pátozzsal, mintha ő lenne a világ tengelye, amely körül az forog. De ha szót tudnánk érteni a szűnyoggal, megtudhatnánk, hogy ez az apró rovar ugyanevvel a pátozzsal úszik a levegőben, s önmagát véli e világ repülő középpontjának.” Nietzsche írja ezt *A nem-morálisan fölfogott igazságról és hazugságról* című esszéjében.

Nem tudom, az angolok kitalálták-e már azt a szójátékot, amit én ma reggel. Where are thinking rules? Where the thin king rules. Ezt most kapóra jön, hiszen éppen arról akarok értekezni, hogy a thinking (gondolkodás) mennyire thin king (sovány király), és hogy az angolszász nyelvterületen oly divatos positive thinking mennyire sovány vigasz, ha létünk eredendő otthontalansága – ahogy azt a jó öreg Heidegger bácsi megmondta – ránk tör.

Vannak ezek az amerikai filmek. Negatív utópiák, ahogy azt az amerikai „pozitivizmus” elképzei. (Azért az idézőjel, mert a positive thinkingnek semmi köze Comte tudományszemléletéhez.) Amikor majdnem elpusztul a világ, de persze nem, mert a végén mindig akad valaki (általában néger),

aki megmenti. Vagy elpusztul ugyan, de néhányan lelécelnek valami ufón, és a zárójelenetben egy távoli, selymes fényű bolygón szökdécselnek valami szakrális tölgyfa felé, miközben angyalok hintáznak a fejükben. Látván ezeket a happy endinges szarokat, mindig arra gondoltam, milyen jó volna, ha valaki tényleg olyan filmet merne rendezni, amelynek a végén nemes egyszerűséggel komolyan elpusztul a sárteke. És most itt van Lars von Trier *Melankóliája*.

A film akkorát nem üt, mint a rendező korábbi filmje, az *Antikrisztus*, annyira nem zseniális, de azért az. A Nap mögül egyszer csak előbukkan egy bolygó, a Melankólia, és nekizuhan a Földnek. Hogy a Nap mögül jön, az mélyen metaforikus: a Nap az ész, a tudat bolygója, a melankólia pedig akkor tör ránk, amikor eszünk fedőmechanizmusai csődöt mondanak, és már nem képesek leplezni az emberlét eredendő létállapotát, a szorongást.

Az ókorban a négy alapvető testnedv mindegyike egy-egy karaktert jelölt: a vér uralma a szangvinikus, a nyálé a flegmatikus, a sárga epée a kolerikus, a fekete epée a melankolikus alkat oka volt. Akkoriban a melankólia nem levertsé-

get jelentett, hanem a szélsőséges lelkiállapotra való hajlamot: a mély levertség és a kitörő öröm váltakozását. A művészeket ab ovo melankolikusnak tekintették, mert ők az örömet és a fájdalmat is mélyebben élik át, mint az átlagemberek.

A film főszereplője, az eddig csak rossz hollywoodi filmekből ismert Kirsten Dunst mélyen melankolikus alkat. A bolygó vészterhes közeledtét az ő épp tönkremenő esküvőjének eseményhorizontja keretezi. Ahogy a gyilkos planéta egyre közelebb ér, ő egyre nyugodtabb. A film utolsó képe: a három ember összekapaszkodva ül egy faágakból tákolt „sátor”-ban, amikor megjelenik fejük fölött az irdatlan égitest. Aztán sötétség. Az utolsó kép beleég a szemembe, és amikor másnap felidézem, Heinrich Czolbe jut eszembe, aztán megint Nietzsche, aztán a halál.

Czolbe így ír: „A fennhéjázást és hiúságot (...) bizonyítja, hogy a megismerhető világot egy kitalált érzékfeletti világgal akarják jobbá tenni, az emberből pedig egy érzékfeletti elem hozzáadásával a természet felett álló lényt kívánnak alkotni. A jelenségek világával szembeni elégedetlenség, az érzékfeletti felfogás legmélyebb oka (...) a morális gyengeség. (...) Elégedj meg az adott világgal!”

Az önmaga tudatára ébredt élet a biztonságos ésvacokból, amit magának a kozmikus szívfagy ellen összetúrt, hirtelen kiebrudalva találja magát. Megrohanja saját hátborzongató otthontalanságának tudata. Nietzsche dionüszoszinak nevezte azt a szélsőségeket összelobbantó erőt, amely a rettenetet és a mámort azonosként ismeri föl. A Dionüszian az egyén elveszti határait, feloldódik a kollektív mámorban. Ez a világ a hátramaradottak számára semmi. A szabadság fokozatai: kitenni magam egyre nagyobb semmiknek. A Melankólia nevű bolygó a legnagyobb semmi, ami csak van. Közeledte nyilvánvalóvá teszi létünk abszurditását. Ebben a fényben (pontosabban: ebben az árnyékban) válik nyilvánvalóvá, micsoda fennhéjázása volt szellemünknek, amikor azt képeltük, hogy lelkünket a kozmosz elspájozta valahol, amíg az újra nem inkarnálódik.

Talán innen érdemes újragondolni, mi is a szeretet. Lars von Trier éppen ezt teszi. A szeretet az a sátor, amelynek csak a váza van meg, nincs fala, mert fontos, hogy ki lehessen látni belőle. A szeretet

mindig szemmel tartja a halált. A csak jelzett sátorban összebújnak az emberek, a tehetetlen kis bogarak, amikor jön a fény. Valakit szeretni annyi, mint arcról olvasni halált.

A fentebb Nietzsche-től idézett szövegben megénekelte pillanat lobban el ebben a filmben. Fellobban mértékre, kialszik mértékre, mint Hérakleitosz logosza, léttörvénye. Egyszer fellobbant, és fénykört bocsátott körénk. A közepén állunk. A Földön élünk, a mindenség körülöttünk forog. (A heliocentrikus világkép tudományos igazsága ezen a tényen mit sem változtat.) Körben látunk, világunk körperemére elmosódó, hideg, fenyegető távlat feszül. Valahogy mégis meg kell próbálnunk otthon lenni a világban.

Ehhez mindenekelőtt felejteni kell. A felejtés gyógyít. Nap mint nap fölmerülő kérdéseink nagy része nem választ nyer, hanem egyszerűen elfelejtődik, elmossa egy következő. Az ókori görögök, akik kidolgozták – Platón nyomán – az emlékezés ontológiáját, s akik az emlékezést az élet analogonjának tartották, a felejtésben pedig a halál szelét érezték, tudogatták ugyan, hogy a felejtés gyógyíthat, de a felejtés dicséretét nem munkálták ki. Pedig milyen nagy adomány, hogy képesek vagyunk eredendő, hátborzongató otthontalanságunkat kicsi, megtalált otthonokba belefelejtetni! Ennyi elég is nekünk, ennyire semmik vagyunk. És nem leszünk minden. Ezt viszont ne felejtjük el. Így talán könnyebb lesz fölkészülni arra a napra.

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ

A mozi

A „mozi”-nak Heltai Jenő adta a nevét körülbelül nyolc évvel ezelőtt. Hogyha ma kellene elneveznie, régi zseniális keresztapja bizonyára nem ily kedves és becéző szóval illetné a mozit. Mert a mozi egyre mélyül. Én egy arisztokratikus moziról álmodozom, ahol a legfelsőbb tízezer, a szellem és a tudás krémje mulat. Biztos vagyok abban, hogy a mai filmek valaha a múzeumba kerülnek, s idővel, hogyha az ízlésünk és a selejtező kritikánk fejlődik, váltig csodálkozunk azon, hogy egy letűnt kor milyen banális fordulatokon sirt és kacagott. Ma még a Vasgyárost, a Molnár és gyermekét játsszák a mozikban. Írók írnak neki, akik pénzt akarnak keresni, gyorsan. A moziban azonban végtelen lehetőségek pihennek. A párkák elvágják életünk fonálát, a lepedőn azonban tovább élünk. Ott nincs gravitáció, a levegőben járhatunk, a fantasztikum ünnepét üli. A mozi a jövőben bizonyára csak ezekkel az eszközökkel hat, s nem kér külön témát a színháztól és nem transzponál át novellákat könyvekből. Költők színháza lesz. Olyan költőké, akik szabadon akarnak élni a lehetetlenségek birodalmában, gát és korlát nélkül, és a legigazabb élményüket vetítik a fantasztikum csoda-lepedőjére, a negyedik dimenzióba.

A szerző cikkét a Műsorújság 1917. február 5-i száma közölte, nyomtatásban azóta nem jelent meg.